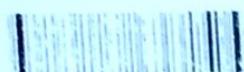

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ - Скопје

УЧЕБНА БИБЛИОТЕКА
СОФИЈА
СТВЛ

ДЕК

II 26195

000045700

00000000000000000000000000000000

КОН ИСТРАЖУВАЊАТА НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА

по повод 60-годишнината од прогонот на
децата бегалци од егејскиот дел на Македонија

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

документ
сиг. XII 26195

Инв. Бр. 45700
Стр. — Дел.

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ - СКОПЈЕ
L'INSTITUT DE LA LANGUE MACÉDONIENNE „KRSTE MISIRKOV“ - SKOPJE
Посебни изданија, кн. 59 • Éditions spéciales, livre 59

**КОН ИСТРАЖУВАЊАТА НА
МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО ЕГЕЈСКА
МАКЕДОНИЈА**

(ПО ПОВОД 60-ГОДИШНИНАТА ОД ПРОГОНОТ НА ДЕЦАТА
БЕГАЛЦИ ОД ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА)

СКОПЈЕ 2008

ГОВОРОТ НА СЕЛОТО НЕРЕТ

1. Општи забелешки за говорот на селото Нерет

Во географска смисла селото Нерет се наоѓа на југозапад од Лерин и е оддалечено од градот пет-шеснаесетина километри, а по права линија, преку Лопушец и Ридо Лопушки, уште помалку. Во административен поглед Нерет му припаѓа на Леринскиот округ. Во југозападниот дел тоа се граничи со костурското село Бапчор, а го дели од него огранокот на Вич, Кулата (Блатото) – Сморо. Според тоа, Нерет (покрај Крпешина, Лаген и Турје) се наоѓа на крајниот југ на Леринскиот округ, во пределите на Неретска Планина.

Од јазична гледна точка Нерет спаѓа во групата југозападни лерински села, а неговиот говор најтесно е поврзан со говорите на селата Лаген, Турје и Трсје. Разликите меѓу овие четири говори се толку мали што можат да се сметаат како една група говори во пределите на Неретска Планина.

Селото секогаш било населено со словенско македонско население, а и денес, како што спомнавме веќе, тоа нема претрпено никакви етнички промени. Благодарение на тоа и неговиот говор не претрпел поголеми промени во својот развој.

Извесни миграциони движења на населението се забележуваат кај жените поради мажењето. Не знаеме точно колку изнесува бројот на доселените жени, мажени во Нерет, но се чини дека тој не е голем, па така, и во овој поглед населението на Нерет во огромното мнозинство останува еднородно. Оваа еднородност на населението придонесе говорот на селото Нерет да се развива самостојно, без поголеми надворешни влијанија, но согласно со западномакедонските развојни јазични тенденции, особено во границите на Леринскиот округ, по којшто неретци најчесто се движеле и одржувале постојани контакти, пред сè економски. Благодарение на овие околности, неретскиот говор, и покрај тоа што има некои свои, чисто неретски особености, не прет-

ставува некој дијалектен остров, туку се вклопува во групата лерински говори и заедно со говорите на споменатите села, Лаген, Турје и Трсје, образува една мала дијалектна подгрупа, во којашто се изразени и извесни особености карактеристични како за југоисточните лерински говори, така и за костурските.

2. Кратка карактеристика на неретскиот говор

Говорот на селото Нерет го карактеризираат следните особености:

1. **о, е** на местото на прасловенските *ъ, *(бочва, золва, моф, сон, восок, момок, крошок; ден, шемница, чес, венец, лесен);

2. Секундарниот ъ₂, поради мешањето со носовката *ø, во коренот се развиил во **а**, како и носовката (лаѓа, лажи, лажица, лажичник, маѓла); исто така и во групата *tъь (оган, оганче), а во зборот маќска се реализирал во темен вокал, во согласност со развојот на *ø пред **з, с, ш**. На крајот од зборот, во консонантските групи *trъ, *trь, *tlъ, *tlь, *tъь, секундарниот ъ₂ се вокализирал во **о, е** (свекор, добор; веѓер, ишер; шојол, изледол; вишел, кошел, йасел, можел; седом, осом);

3. *ø по правило се реализира во **а** (ѓради, заѓ, каклица, крак – краѓој 'голема тркалезна щица со рачка од страната, на којашто се меси леб и други поголеми печива', маѓро, мака, обрач, одлачи, йаѓок, йаѓ, йраѓ, рака, сїаѓица, шаѓан), а пред консонантите **з, с, ш** > во **а** (се ѓази, ѓазини, кїса, кїшеј); во некои општознати зборови имаме **у** (куќ'ја, оружје, суѓ, судија). Носовоста е зачувана во зборовите *кломко, кломче*.

4. *ø се реализира во **е** (брачей - брачеда - брачеди, џледало, девеј, клемва, месо, ќега, ќеј, џредено; време, име, козле, семе, џеле, џеме; ежица, език, ечмен, заек, ќаек, ќаечина). Носовоста е зачувана во зборот *колендица* (но: коледа). Во зборовите *јаребица, јајрва* по **ј** имаме **а** наместо очекуваното **е**.

5. **е** на местото на *ë (беѓа, бел, век, венец, вера, веѓер, дел, звезда, леѓ, мера, месќио, млеко, невесќиа, ореј, река, сенка, сено, слеѓ, сїрега, џрева, ћедило, ћел, чоек);

6. сонантско **р** на местото на етимолошкото сонантско *ѓ и на местото на споевите *ѓъ, *ѓъ (врѓи, врѓ, но: Осиѓивор 'топоним: дел од Ридо Лопушки', врши, крѓа, крѓче, мрзни, мрѓоф, мрѓоец, џрс-ђрсии, смрѓ, срка, џирн, џрча, црвец, црн; крѓ, крѓ-крѓиј, крѓ; исто така и на почетокот на зборот: ри-ржје, ржен, рженцица, ржи, рѓја, но и: арцило 'ргја', а од туѓите: рслан, крѓел'-крѓел'и 'компир'; пред консонантите **л** и **н** ако по нив следува самогласка имаме **ар** (ѓарл'и, одѓарл'ен, карл'еш, карл'ешка 'нишалка', џарл'е, фарл'и, фарл'а; се варна, варни, џарне, џарнар, ћарна, -о, -и, но: црн, ћарница);

7. темен вокал (*ă*) на местото на сонантското *l, при што согласката л најчесто се губи (исчезнала) (бăва, вăк, дăк-дăги, дăжина, жăй, жăшица, жăчка, јабăко, мăзи, мăчи, тăчи, тăчник), а се чува пред согласката н (вăлна, кăлни, вăлнестии раци 'влакнести раце', вăлнени чорайи, тăлн, тăлна, -o, -i, найăлни);

8. **ш(ч), ж(и)** на местото на прсл. групи *tj, *kt', *dj; *stj, *skj, *zgj (вежца, врешче, гашчи, гореичина, доважца 'брзда низ која се доведува вода', межца, ноиш, ноишја, сноичи, пешник, чуж, чужца, -o, -i, чужина; оиче, ичица, ичавеј, огнишче, дешишче, мажишче; доши-дождој, дожарка); меко (поточно: јотирано) к имаме во зборот кук'ја, слабо меко или стврднато во йојке, ке; исто така и во цвеке, а целосно диспалатализирани к, г имаме во нејку (со антиципација на мекоста), меѓу;

9. меки (јотирани) к, г на местото на групите *tъj, *dъj (брак'ја, прак'је, ливаѓ'је, л'уг'је). Овој процес не се извршил доследно, зашто имаме и вогје, каде што консонантската група дј не претрпела никакви промени;

10. **цр-/цăр-** и **цере-**, **чере-** на местото на прасл. групи *čr-, *čer- (црн, цăрна, цăрница, црвен, црвец, црти, цртало, церево, церейна, череша);

11. вокален систем од 6 самогласки и сонантско р: **и - у, е - о, ă, а, ă, ă**;

12. консонантски систем од 39 согласки, 20 тврди и 18 меки и **j** (б-б', в-в', г-г', ж-ж', з-з', с, џ, к-к', л-л', м-м', н-н', т-т', р-р', с-с', ѕ-ѕ', ф-ф', ц-ц', ч-ч', џ, ѕ-ш'). Од меките варијанти само л' е вистински мека и се сретнува во сите позиции (недел'а, кошул'а, л'еїо, л'иїа, л'ико, л'ома 'икра', Ил'о, сил'јоса, тол'јак, тол'је, тл'ева, л'уї, тл'уска 'пуга со огнено оружје', бил'ка, товел'ва, сол', тел', чешел' и др.), додека другите се јотирани (нивната мекост е многу слабо нагласена, а изразито се слуша по нив j) и се јавуваат во определени позиции (пред а, о, у) и во одделни зборови (Бјолчев, вјаса, рофја, ноишја и др.) или во членувани придавки (високјо, доборјо, куцијо, млатијо, синјо, сифјо, тежокјо, шаренјо и др.) со изразена јотација. Во овие придавски форми јотириониот член -јо се додава кон основата со обезвучена крајна согласка (блак -блакјо, млат - млатијо). Ако основата завршува на тврдо л, оваа согласка не се палатализира под влијание на j и се изговара тврдо како во нечленуваните форми (бел - белјо, дебел - дебелјо, мал - малјо, тойол - тойолјо), иако таа не се изделува во изговорот од j.

Согласките к, ă пред е се изговараат полумеко (majk'e - вок.), а пред и - потврдо. Меките ă, ē < *tj, *dj се депалатализирале пред е, и и се изговараат или тврдо или со слаба нагласеност на мекоста (обично: ке, йојке, цвеке, цвекинја, но: свак'e или свак'је - вокатив од свакја). Пред а, о, у тие се изговараат со силна јотација и незначителна нагласеност на мекоста (бек'јар, брак'ја, дук'јан, кук'ја, свак'ја, к'јар, к'још, к'јумур, к'јунк; ă'јол, ă'јон, ă'јум, ă'јумче). Тие се јавуваат најчесто во зборови од туѓо потекло, поретко во словенски, во

форми добиени од новата јотација.

13. Гласот **x** се изгубил (*ладовина* : *ладујна*, *лeї*, *оди*, *удо месо*, *рана, нарана; дуни, мани, нино, одма, сирома*) или преминал во *v(ф)* или *j* (*кревено, креветка; глуф, моф; меф: меj, суф, ореj, чел - чејли*).

14. Загуба на некои интервокални согласки. Консонантот **v** речиси трајно е изгубен во такви позиции (*биол*, *глаа*, *ѓјаол*, *йојке*: *йоеке*, *чоек*; *волој*, *йойој*, *синој*, *цамој*; *јазоец*, *мртвоец*; *вово месо*, *дабоа йрачка*, *букој* - *койачки*), а интервокалното *j* најчесто се губи, но понекогаш може и да се чуе (врвите зборови (*на крао, йрисоо, скайса, шиа, ѓрее, зее, мие, љие, обуе*). Поретко се изложени на загуба интервокалните *k*, *ќ*, *g*, *m* (*геа* : *дека*, *шуа* : *шутка*, *сеа* : *седа*, *коа* : *кога*, *и-виде* : *ѓи-виде*, *ja-o* : *ja-ѓо*, *oj-си* (од *оди-си*), *ојије-си*, *иам* : *имам, неам : немам*)).

15. Загубата на некои самогласки во почетокот на некои зборови (*вој, вaa, воа - виа, ѓледалo - ѓледала, шашка - шашки, йинок - йинци, Танас, Сtасе* (< Анастасе) и др.) заради избегнување на двозначни асоцијации.

16. Замена на самогласката *o* со *a* во некои зборови (*басил'ок, лабода, лайпайа, манистю, слабода, шайпола*), поретко на *u* со *e* (*вел'ица, вел'ичка, но: вила*) или обратно (*ѓрибло, сидело*). Во примерите *вел'ица, вел'ичка, сидело* замената на *u* во *e* најверојатно е резултат на дисимилијација.

17. Групата ***евъ** преминала во *иу* (*иуїї, цуїї, расциїї*).

18. Консонантската групата *vn* преминала во *mn* (*одамна, рамнина, ра-мно, йлемна*), но во почетокот на зборот обично се чува (*внук, внука, внуче*), и покрај тоа што понекогаш може да се чуе и *мнуче* или *мнука*.

19. Упростување на некои консонантски групи: *vz* во *z* (*зе 'зеде', зеаме, зеаїе*), *vc* во *c* (*сè, сейе 'сите', секој, секоа, секое*), *mn* во *n* (*ноѓу*), *ши* во *ч* (*чен-ица, ченка, ченкаф лeї, ченкао брашно*), *cт* во *s* (*лис, милос, младос, радос*), *xv* во *f* (*се фали, файши, файтика*), *ж* во *ш:ж* (*ѓлуши, ѓлужко, ѓлужкој, доши, но: дожциј, дожцарка 'дождалец'*), *ич* во *ш* (*нош, ноша, ношно време, ношиви, џомоши*).

20. Појава на вметнати *її*, *g* во групите *ср*, *зр*, *жр* (*сїрам, сїрега, во сїрега, во сїреге, се изградва, жѓребе* < *ждребе*).

21. Важна карактеристика на овој говор претставува неговиот до-ста сложен акцентски систем, којшто е, најопшто речено, посреден меѓу источномакедонскиот слободен и подвижен - од една страна, и западномакедонскиот третосложен - од друга; систем со ограничено слободен и ограничено стабилизиран акцент, во којшто се преплеткуваат неколку акцентски модели што се сретнуваат и во другите лерински говори.

Акцентот во овој говор практично може да паѓа на секој слог, но главно на вториот или на третиот, со тенденција за стабилизирање на вториот или на третиот слог и кај другите зборови што имаат подруг акцент, ако има услови за тоа.

Окситоничен акцент имаат мал број зборови, на пример: *афīок'ин*, *бен'ин*, *шоробл'он* 'тромблон', *салман'a* 'без надзор, без чување, самостојно', сп. зап.-мак. *с'амана*). Тоа се пред сè зборови од туѓо потекло, коишто навлегле во поново време и уште не успеале да се адаптираат целосно кон системот на овој говор, за разлика од постарите заемки (на пр. *г'емек*, *г'ушек*, *изм'ек'јар*, *к'айран*, *кач'амак*, *с'уршук*, *ц'аге* и др.), коишто се веќе приспособени. Значително поголем е бројот на именките од машки род од типот *син*. Поради фонетските промени што настанале во наставката -ови за образување на множинската форма, од неа се добил дифтонгот -oj, којшто е секогаш акцентиран, но во бавниот говор може да се чуе и -ou, на пример: *вол* - *вол'oj* : *вол'оц*, *дол* - *дол'oj* : *дол'оц*, *кал* - *кал'oj* : *кал'оц*, *лeй* - *лeб'oj* : *лeб'оц*, *нош* - *нож'oj* : *нож'оц*, *'окоj* - *ос'оj* : *ос'оц*, *шoй* - *шoй'oj* : *шoй'оц*, *рок* - *роg'oj* : *роg'оц*, *стай* - *стай'oj* : *стай'оц*, *штай* - *штай'oj* : *штай'оц*, *шeл* - *шeл'oj* : *шeл'оц*, *чeй* - *чeй'oj* : *чeй'оц*, *циeй* - *циeй'oj* : *циeй'оц* и др. Но почести се формите со -'oj.

Обично акцентот се повлекол од крајниот слог - отворен и затворен – на пенултима (*б'ишкар*, *вол'овар*, *гoв'егар*, *'език*, *јунак*, *к'озар*, *к'онар*, *'орач*, *'офчар*, *р'ибар*, *ч'оек*; *в'исок*, *г'ебел*) или се префрла од почетните слогови на па-рокситонезата (*биол* - *би'оли*, *г'евер* - *гев'ери*, *з'јаол* - *з'ја'оли*, *ж'абјак* - *жаб'јаци*, *к'амен* - *кам'енје*, *м'ајс'пор* - *мајс'ори*, *'облак* - *обл'аци*, *ш'аек* - *ш'аеси*, *ш'ол'јак* - *ш'ол'јаци*, *ш'аитор* - *шайт'ори* 'чадор'; *биол'ица*, *вервер'ица*, *гламн'ица*, *исш'ина*, *ш'ейт'ица* 'краешник', *стай'ица*; *јаб'ако*, *јаре* - *јар'ија*, *л"ул'е* - *л'ул"ија*; *л'аком* - *лак'оми*, *ш'еел'аф* - *ш'еел'аи*, *ш'лашл'иви*, *раб'ошлиф* - *рабош'ливи* и др.) и на тој начин се зацврстува на вториот слог (во нечленуваните форми) или на третиот (во членуваните).

Пропарокситоничен акцент имаат: 1) некои имена на деновите: (во) *ч'еtвор'шок*, (во) *с'абоtа*, (во) *н'едел'a*, но: *една нег'ел'a*, *две нег'ел'u*, *два ч'еtвор'шоци*, *шри сабоtи*; потоа периодите од денот *ш'лагнина*, 'ужина, ретко некои други именки, на пример, *к'оледа*; 2) некои микротопоними во синонот на селото ('Арайка, В'алеец, Лив'адишиче, Лойушец, М'ачеец, Мир'аиница, Р'удинје, Селишиче); 3) формите за ж. и сп. род кај посвојните придавки на **-ов**, **-ин** (букоа шума, в'олоо месо, г'абоо дрво, г'едоа нива, р'ибино масло, ш'аиткоо иманје); 4) броевите од 11 до 19 (еден'aесе, дван'aесе, штрин'aесе, чейтерн'aесе, шеин'aесе, шесн'aесе, седомн'aесе, осомн'aесе, деветн'aесе) и десетиците *г'аесе*, *ш'п'аесе*, *чейт'ирјесе*, *ш'eесе*, *ш'eесе*, *сег'омдесе*, *ос'омдесе*, *г'ев'eесе*; 5) формите за 1 и 2 л. мн. кај глаголите во сегашно и идно свршено и несвршено време (б'егаме - *б'егаtие*, в'икаме - *в'икаtие*, ш'рик'ажвате - *ш'рик'ажвате*, раб'оштаме - *рабоштате*, б'ичиме - *б'ичиtие*, б'ричиме - *бр'ичиtие*, в'л'ачиме - *вл'ачиtие*, ш'ечиме - *ш'ечиtие*, с'ечиме - *с'ечиtие*, б'р'оеме - *бр'оеше*, в'ееме - *в'ееше*, м'иреме - *м'иеше*, ш'иреме - *ш'иеше*, с'ееме - *с'ееше*; ќе ш'ераме (*наш'ераме*, *исш'ераме*) - ќе ш'ерате (*наш'ерате*, *исш'ерате*), ќе ш'уриме - ќе ш'урате, ќе в'икниме - ќе в'икнате, ќе скр'иреме - ќе се скр'иеше, ќе се об'уеме - ќе се об'уеше и др.); 6) некои заменуващи форми: *ш'еел'аф* - *ш'еел'аи*, *ш'лашл'иви* - *ш'лашл'иви*, *ш'рик'ажвате* - *ш'рик'ажвате*, *ш'рик'ажвате* - *ш'рик'ажвате*.

ки ('онакоф, 'онаква, 'онакво - 'онакви, 'еркакоф, 'еркаква, 'еркакво - 'еркакви, 'секакоф, 'секаква, 'секакво - 'секакви, к'окаа, к'окао, т'окаа, т'окао); 7) некои повеќесложни прилози (*бездруго, друѓе, з'аедно, н'аеднаш, н'акл'учар, 'оака 'наваму', т'оака 'понаваму', 'онака 'натаму' : он'ака 'таму', т'онака, т'онајре 'попрано', 'уѓере 'нагоре'; 8) разни акцентски целости (*з-о-ф'ати з'а-рака, т'ој е безрака, т. е. нема рака, ошиде н'а-йазар, се-в'арна т'о-носу, т. е. пешки*).*

Бројот на зборовите, акцентирани на четвртиот или на петтиот слог, не е голем. Најчесто тоа се акцентски целости (*н'а-бичкиа, н'а-оранје, н'а-рабоја, н'а-чужина*) или некои прилози (*м'аченичкум, т'рчаница*), ретко некоја именка (*т'р'ескоканица 'младешка игра: прескокнување еден преку друг'*) или сраснатица (*в'учейшири*). По правило тука спаѓаат повеќесложните императивни глаголски форми за 2 л. едн. и мн. и акцентските целости составени од вакви форми, бидејќи тие имаат **иницијален акцент** (*н'айшии-ми една книѓа, 'облечи-се тойло, с'огради-то лозјето, р'абојајше, 'исиерајше-то надвор, 'исиркал'ајше-то вој камено*).

Акцентот во овој говор, и покрај тоа што практично може да паѓа на секој слог, бележи тенденција за избегнување на петтиот и на четвртиот слог, па дури и на третиот и за поместување кон крајниот. Тоа го постигнува благодарение на некои фонетски промени (елизија на неакцентираните вокали, загуба на интервокалните консонанти, преминување на вокалите *e, i* и *o, u* по загубата на интервокалните согласки), со што се намалува бројот на неакцентираните слогови зад акцентираниот (*Б'олчејше* од *Бив'олчевијше, Рисиније* од *Рисиније, Драг'инца* од *Драг'иница* 'микротопоним: ливаѓе', *Лаш'ејца* од *Лаш'евица* 'микро-топоним: нивје и ливаѓе', 'удлу од 'удолу, г'еши - г'ешишто : г'ешишто, маѓаре - маѓарешто : маѓаршто, раб'ојша - раб'ојшија : раб'ојшија, с'ело - с'елошто : с'елшто, наша, наше, наши - н'ашија, н'ашишто, н'ашише, нина, нико, нини - н'инија, н'иништо, н'инше, 'оишвор-ја вр'ајшија : вр'ајшија, с'орије нешчо). Таму, каде што нема услови за фонетски промени, коишто би довеле до скратување на бројот на неакцентираните слогови, се јавува дополнителен помошен акцент. Таков двоен акцент имаме: 1) во некои повеќесложни именки (*т'р'ескоканица*); 2) во акцентски целости (*н'а-оранје, н'а-рабоја, 'исиерајше-о*), 3) во повеќесложни не-гириани (негацијата е секогаш акцентирана) глаголски форми (*н'е-сакаше, н'е-тирикажвај(ши), н'е-рабојашај(ши), н'е-се-раслеквај*); 4) во повеќесложни компаративни и суперлативни (префиксите *тво-* и *нај-* се секогаш акцентирани) форми кај придавките и прилозите (*т'охолемјо дел, т'охолемаја золва, му-a-gage н'ајнеубајшиа н'ива, к'ој т'ее н'ајубао?*). Обично во овие случаи првиот (почетниот) акцент е посилен, но во ситуации, кога нараторот сака да ја подвлече содржината на зборот, и двета акценти имаат иста сила, а колку повеќе слогови има меѓу нив, толку посилен е главниот акцент (*н'ераним, ајко, таа н'ајнейрокойци, анајшиа*).

Присуството на членот во збороформите не предизвикува промена на местото на акцентот. Па така, кај едносложните именки од машки род во еднина акцентот паѓа во членуваните форми на вториот слог, во другите форми кај сите други именки - на третиот. Не може да паѓа на четвртиот слог. Примери: *внук* - *вн'уко*, *вн'уци* - *вн'уциште*; *'език* - *'езико*, *ез'ици* - *ез'ициште*; *маш* - *м'ажо*, *м'ажи* - *м'ажиште*; *ст¹ол* - *ст¹оло*, *ст¹ол'ој*: *ст¹ол'ои* - *ст¹ол'ојште*; *бунар* - *б'унаро*, *бун'ари* - *бун'арисхте*; *м'омок* - *м'омоко*, *мом'оци* - *мом'оциште*; *гов'едар* - *гов'едаро*, *говед'ари* - *говед'арисхте*; *воден'ичар* - *воден'ичаро*, *воденич'арисхте*; *м'аса* - *м'асаша*, *м'аси* - *м'асиште*; *коч'ина* - *коч'инаша*, *коч'ини* - *коч'иниште*; *воден'ица* - *воден'ицаша*, *воден'ици* - *воден'ициште*; *м'ест¹о* - *м'ест¹ошто*, *м'ест¹а* - *м'ест¹ашта*; *глед'ало* - *глед'алошто*, *глед'ала* - *глед'алашта*; *ш'иле* - *ш'илешто*, *шил'инја* - *шил'инјашта*; *кол'ено* - *кол'еношто*, *кол'ена* - *кол'енашта* и сл.

Исто е - во однос на местото на акцентот - и кај придавките: *блак* - *бл'ак'јо*, *бл'а¹га* - *бл'а¹гаша*, *бл'а¹го* - *бл'а¹гото*, *бл'а¹ги* - *бл'а¹гиште*; *гол* - *ѓолјо*, *ѓола* - *ѓолаша*, *ѓоло* - *ѓолошто*, *ѓоли* - *ѓолиште*; *в'исок* - *в'исок'јо*, *вис'ока* - *вис'окаша*, *вис'око* - *вис'окошто*, *вис'оки* - *вис'окиште*; *зелен'икаф* - *зелен'икафјо*, *зеленик'аа* - *зеленик'ааша*, *зеленик'ао* - *зеленик'аото*, *зеленик'аи* - *зеленик'аиште*. Но за разлика од именките, кај посвојните придавки и кај презимињата на *-ов*, *-ев*, *-ин* во трисложните форми акцентот паѓа на четвртиот слог, зашто не го менува своето место, а бројот на неакцентираните слогови се зголемува по додавањето на членот. На пример: *б'укоаша ш'ума*, *ѓабоаша кор'ша*, *гр'еношто* *ст¹айче*, *ес'еношто* *ѓ'рво*, *б'абиношто* *ѓрешиле*, *р'убиношто* *м'асло*, *Ташоаша н'ива*, *Димошто* *ѓумно*, *ш'оа Киркошто* *ѓешиле*, *Голеошто* *л'озје*, и сл. Понекогаш во формите за машки род еднина, како и во множина за сите родови, по ради фонетски промени кај презимињата доаѓа до намалување на бројот на неакцентираните слогови и акцентот ќе се најде на третиот слог, на пример, *Лексофјо б'унар*, *ву-Лаз'оројште*, *со-В'ишинште*, *во-Р'исиншто* *лив'аиште* и сл.

Акцентот во овој говор, како впрочем и во другите лерински говори, има и дистинктивна функција за разликување на формите за 1 и 2 л. мн. на сегашно и минато несвршено време, на пример, *беѓаме*, *беѓаште* (презент), *беѓаме*, *беѓаште* (имперфект). Сп. соодветно: *в'икаме*, *в'икаште* - *вик'аме*, *вик'аште*; *рабоишаме*, *рабоишаште* - *рабоишаме*, *рабоишаште*; *'ораме*, *'ораште* - *ор'аме*, *ор'аште*; *бараме*, *барашибе* - *бар'аме*, *бар'аште*; *жн'иеме*, *жн'иеште* - *жни'еме*, *жни'еште*; *м'иеме*, *м'иеште* - *ми'еме*, *ми'еште*; *с'иuemе*, *с'иueште* - *с'иuemе*, *с'иueште*; *ш'ееме*, *ш'ееште* - *и'ееме*, *и'ееште*; *бр'оеме*, *бр'оеште* - *бр'oеме*, *бр'oеште*; *с'ио'еме*, *с'ио'еште* - *с'ееме*, *с'ееште* - *се'еме*, *се'еште* итн.

Понекогаш акцентот служи и за диференцирање на значењата на зборовите, на пример, *'ела во (шо)-ч'ешворшто* (*с'абоаша, н'едел'а*) - во прилошко значење, но: *ш'омин'ае ш'оку нег'ел'и* (*чешворштоци, сабоашти*; *две нег'ел'и*, *'една собоаша*, *'една нег'ел'а 'една седмица*', *ш'ри сабоашти*, *ш'ри нег'ел'и*); *'онака* (*покажува правец на движењето*) *'натаму'* (*и-ни-беше ст¹ар'a га-'ојме 'онака*),

покрај он'ака (покажува место каде што се одвива нешто) 'таму' (*н'e-с'eј он'ака, 'ела џ'оака*).

22. Умерена редукција на неакцентираните вокали *a* кон *ă*, *e* кон *и*, *o* кон *у* условена од темпото на говорењето. Ваква промена на вокалите (*a > ă, o > u*) забележуваме и во ограничен број зборови во акцентирана позиција; оваа ситуација е резултат на други јазични промени, а не се должи на влијанието на акцентот. На пример: *б'умба* - *б'умби*, *ѓ'улаи* - *ѓул'аби*, *дур*, *ѓури*, *ѓоки'тур*, *доки'ури*, *коз'ина* : *куз'ина*; *к'узнае* : *к'ујзнае*, *иц'ујса* : *иц'уса*, *иц'ујсан* : *иц'усан*; *ко* : *ку*, *к'оку*, *т'оку*, *м'алу*, *н'оѓу*, *пр'еку*, *'уѓул* и др. Слична ситуација се регистрира и во имињата на жените добиени по мажот со суфиксот *-ов-ица*: *Коси'та* - *Коси'ујца* : *Коси'уца*, *Риси'то* - *Риси'ујца* : *Риси'уца*, *Си'ефо* - *Си'еф'ујца* : *Си'еф'уца* и сл., како и во 1 л. единина на аористот кај некои глаголи, на пример, *виду*, *ои'игу*, *изл'еѓу*, *реку* и сл.

23. Доста честа, но нередовна елизија на неакцентираните самогласки *a*, *e*, *i*, *o*, за којашто споменавме и погоре под т. 21 (*раб'о'ти* - *раб'о'ти'ти* : *раб'о'ти'ти*, *г'е'ти* - *г'е'ти'ти* : *г'е'ти'ти*, *Рисини* - *Рисини'ти*, *н'аши* - *н'аши'ти* : *н'аши'ти*, *с'ело* - *с'ело'ти* : *с'ело'ти* и др.). Елизијата се врши, како што покажуваат приведените примери, во позиција пред членот и во повеќесложните зборови.

24. Преминувањето на именската наставка *-ови* во *-ој* за образување множина од едносложните именки од машки род (*вис* - *вис'ои* : *вис'ој*, *врф* - *врв'ои* : *врв'ој*, *еш* - *еж'ои* : *еж'ој*, *мос* - *моси'ои* : *моси'ој*, *цар* - *цар'ои* : *цар'ој* и сл.; за двојноста на овие форми види ја забелешката под т. 21), ретко од женски род (*кал*, *к'ал'ти* - *кал'ои* : *кал'ој* / *кал'шича*; *крф*, *к'рф'ти* - *крв'ои* : *крв'ој* / *крв'шича*).

25. Преодот на двојниот суфикс *-ов-ица* во *-ујца* : *-уца* за образување на женски имиња од името на мажот по загубата на интервокалното *v*, а потоа по преодот на *и* во *j* и на *о* во *у* (последниот под влијание на *j*), на пример, *В'ел'о* - *Вел'ујца* : *Вел'уца*, *Дел'о* - *Дел'ујца* : *Дел'уца*, *Риси'то* - *Риси'ујца* : *Риси'уца*, *Си'ефо* - *Си'еф'ујца* : *Си'еф'уца*, при што формите на *-ујца* се почести, а благодарение на тоа и оформувањето на суфиксот *-ујца* е веќе завршено. Овој суфикс претставува типичен белег на неретскиот говор.

Во спој со суф. *-ин* за образување презимиња суф. *-ујца* преминува во *-уч-* (*Риси'ујца* - *Риси'учин*), како и суф. *-ица* што преминува во *-ич-* (*Иваница* - *Иваничин*).

26. За 3 л. се употребуваат заменките *ттој*, *ттоа*, *ттоа* - *ти(j)a*.

27. Кратката дативна заменска форма *му* за 3 лице се употребува за сите родови, како во единина така и во множина (*на нео му каза*, *на неа му даде*, *на ни му рече*).

28. Двојните лични заменки во датив ги имаат следните форми: *мене ми, тибебе ти, на нео (неа) му - нас ни, вас ви, на ни му*; а во акузатив: *мене ме, тибебе те, нео то, неа за - нас не, вас ве, ни ги*.

29. Посесивните заменки *нин, нина, нико - нини* за сопственици од сите родови во 3 л. така во еднина, како и во множина.

30. Презентските форми од помошниот глагол *сум* во 1 л. гласат: *јас си, ние сме*.

31. Временски конструкции со глаголите *има (нема)* + *-н-/т-/-и-* придавка, на пример: *Деа неме одено неретски ти бичкиши! Во сеје села име бичено* (перфект); *Коа се варна - шо да види!* Тиа гейшичата *за* има исчушене *цела вода!* (плусквамперфект). Посебно внимание заслужува глаголот *сака*, којшто - покрај сите негови значења што ги има - во неретскиот говор, како и во некои други лерински говори, се употребува во функција на помошен глагол за образување на минато - идно време, на пример: *Сакаме да си се промениме и да ојме во црква* 'ќе се променевме и ќе одевме во црква'. Инаку, минато-идно време се образува како и во литературниот јазик, со частицата *ке* и со формите на минато определено несвршено време, но за разлика од литературниот јазик - од глаголи само од несвршен вид. На пример: *На фиордо ден на Велигден ке се соберв'аме* ('ќе се соберевме') на *Димо огниште* *зумно и сакаме да иѓраме оро. Коа ке а свршив'аме работата, си зредеме дома* ('Кога ќе ја свршевме работата, се враќавме дома').

32. Удвоениот предлог *в+у*, на пример, *в'у-две* 'двојно', *в'у-тири*, *в'у-чештири*, *в'у-шест* итн.; *в'у-нас*, *в'у-вас*, *в'у-ни*.

33. Еден постпозитивен член: *-о* (кај именките), *-јо* (кај придавките и кај некои придавски заменки), *-та*, *-то* - во еднина и *-ти*, *-та* во множина. Примери: *чоек - чоеко, градина - градината, дрво - дровио, тиле - тилето*; во множина: *чоеци ти (л'уѓејето), градините, дрватата (дрвјата), тилинјата*. Во спој со придавки: *син фустан - синјо фустан, сина фанела - сината фанела, сино зредено - синото зредено*; во множина: *сините фустани, фанели, нива - наши(а)та нива, наши(и)ти ниве; наше село - наши(е)то село, наши(и)ти села* и сл.

Близкоста на предметите се изразува со заменките *вој, вaa, воа - ви(j)a*, а оддалеченоста со *твој, таа, тоа - ти(j)a*.

34. Доследна употреба на двојниот објект за определени предмети, на пример, *н'e-o-виду таатко-ти, р'ечи-му на-м'ажка-ти, з'еми-си-о т'орбе то*.

35. Кратките посвојни заменки *ми, ти, му, ни, ви* во спој со именки во реченицата стојат по именките (*тиатко-ми, брат-ти, брач'ега-му, мајка-ви*) како енклитики.

36. Во спој со глаголите, кратките заменки *ми, ме, ти, те, му, то* (за

м. и спр. род), *ѓа* (за ж. род): *ја, ни, не, ви, ве, си, се* се јавуваат како проклитици и како енклитики. Во исказните реченици тие стојат секогаш пред глаголот: *ми-р'ече, ме-сл'ага* 'ме слуша, ги исполнува моите молби и наредби', *ши-в'ели, ше-ч'ека, му-g'age, ѓо-ѓ'ушчи, ѓа-с'ака, ни-ѓос'ака, не-в'иде, ви-ѓрек'арва, ве-изр'аси*, *си-иѓра, се-м'ие* и сл., додека во заповедните реченици тие стојат зад глаголот: *з'еми-ме, к'ажи-ми, 'остави-ѓо, 'ойтијај-ѓа, г'ај-му-ѓо, р'ечи-ни, в'икни-не, 'оги-си, 'иѓрај-си, 'изми-се, н'айи-се* и сл. Во негираните глаголски форми, т. е. во негираните искази и во заповедните реченици што изразуваат забрана, овие заменки се јавуваат како проклитици во однос на глаголот и како енклитики во однос на секогаш акцентираната негација *не*, на пример: *н'е-ми-р'ече н'ишично, н'е-му-в'ели н'ишично, н'е-ѓо-в'иде, н'е-ѓо-ѓ'ули, н'е-си-иѓрај, н'е-се-см'ее, н'е-се-см'ej(шие)* и сл.

37. Лексиката на овој говор, и покрај туѓите влијанија - постари и денешни - во основата е словенска.

3. Споредба на неретскиот говор со западномакедонските и источномакедонските говори

Наброените особености на неретскиот говор, се разбира, не ја ис纯粹ват целата проблематика, но сепак пружаат основна слика на истражуваниот говор. Од особеностите што ги истакнавме тука, само суфиксот *-уца*, којшто не е познат пошироко, и во извесна смисла и затврдувањето на меките *ќ, ѕ* во некои зборови, претставуваат типично неретски белези. Другите, во поголема или помала мера, се сретнуваат и во другите лерински говори, особено во тие што се наоѓаат во непосредно соседство или во близина на градот Лерин.

Леринските говори не претставуваат монолитна група во секој поглед. Затоа оваа група, заедно со костурската, се смета за преодна меѓу источната и западната, во којашто се вкрстуваат јазични особености карактеристични и за едната и за другата група. Оваа преодност или поврзаност со двете дијалектни групи го карактеризира и неретскиот говор.

Неретскиот говор ги има следните поврзаности со западномакедонските, од една страна, и источномакедонските говори, од друга:

1. Во однос на развојот на групата **зътъ* во *су* или во *сво* во глаг. форми, неретскиот говор се поврзува со западномакедонските говори (*суни* 1. 'се одсева (за ехото), се одгласува ехото, одекнува'; 2. 'свони по прекинувањето на клепањето'; *камбаната суни, штуричката суни* (ако е направена од добар челик); (*за)цули* 'убаво (за)пее или (за)свири', најверојатно од (*за)суни*). Но се чуваат именките *звонец, звонче*, а дејството се изразува со *срнѓа, сарни*.

2. Во однос на појавата на протетичко *j* или *v* пред рефлексот на носов-

ката **о* во иницијална позиција, неретскиот говор се поврзува со западните со именката *јашрва*, а со источните - со *вашок* : *еашок*. Инаку, овој говор не го познава мешањето на носовките, па во иницијална позиција редовно се јавува *е* (*ејлен*, *ежица*, *език*, *ечи*, *заек*, *шаек*, *шаеница* и др.), како што е во источните говори.

3. Во однос на акцентот, неретскиот говор во минатото требало да има поголеми врски со западните говори, за што сведочат микротопонимите '*Арайка*, *Бач'улишче*, *Гавраник*, *Рудинје*, *Селишче* и др. со акцент на третиот слог; потоа имињата од типот *Рисаш'ујца* : *Рисаш'уца* од *Рисаш'овица*. Но истовремено, а уште повеќе порано, тој бил поблизок отколку денес и со источните говори со поизразен слободен и подвижен или морфолошки фиксиран акцент. Денес тој има оформено свој систем со тенденција за стабилизирање на вториот или на третиот слог, но со остатоци како од источниот, така и од западниот третосложен акцентски систем.

4. Неретскиот говор се поврзува со западните говори и со некои акцентски целости, составени од едносложни предлози и од именка или заменка, на пример, *што-нosi*, *што-река*, *ко-мене*, *в'у-шебе*, *н'a-кл'учар*, *н'e-дојде*, *н'e-шиши* и др., но за разлика од нив - на неретскиот говор не му се познати акцентските целости од типот *прек'у-река*, *не-што-сака*, *не-м'у-рече*, туку *што-река*, *н'e-што-сака*, *н'e-му-рече*. Во изразот *ми-с'e-мни* 'ми се чини' акцентот паѓа на повратната заменка.

5. Губењето на интервокалното *в* е карактеристично и за неретскиот говор (*биол*, *глаа*, *ш'јаол*, *осноа*, *суал'ка*, *јазоец*, *синој*), но тоа не е извршено доследно (*говедар*, *јавор*, *Јован*, *Јованица*). За ова повлијаело најверојатно седството со говорот на с. Бапчор и Крпешина.

6. Кај личните имиња од машки род има само една форма, како што е во источните говори: *Танаc* - на *Танаc*, *Рисаш* - на *Рисаш*, *Ване* - на *Ване* итн.

7. Кај личните имиња од женски род има само една форма, како што е во источните говори, и во неретскиот нема членски форми на *-ов*, *-он*.

8. Овој говор не ги познава формите *нејзе*, *нејзин*. Дативниот однос се исказува аналитички со предлогот *на* (*на неа*), а како посесивна заменка се употребува формата *нин* за сите родови, не само за сопственици од женски пол (*нин фусашан*, *нини шаншалони* 'негови панталони'), така во единина, како и во множина (*ниншта нива* 'нивната нива', *во нинјо двор* 'во нивниот двор', *од нинште шланучки* 'од нивните јаготки' и сл.).

9. Синтетичките дативни форми кај заменките не се употребуваат за сите лица. Се вели: *мене ми*, *шебе шти*, како што е во западните говори, но во 3 л. дативните односи се изразуваат аналитички: *на нео* (*неа*) *му*, *на ни му*, како и кај другите заменки: *на кој*, *на некој*, *на никој*, *на секој*, *на вој*, *на ваа*, *на штој*, *на шаа*, *на виа*, *на шиа*. Во неретскиот говор не се познати ни множинските форми *нам*,

вам, а дативниот однос се изразува со формите: *нас ни рече, вас ви гаде* и сл.

10. Посвојноста се изразува со предлогот *на* (*децајќа на брати ми*), како што е во источните говори, а не со предлогот *од* како во западните говори.

11. Како лични заменки за 3 л. се употребуваат само формите *тијој, тиаа, тиоа - тији(j)a*, како што е во западните говори.

12. Кратките акузативни заменски форми *ѓо* (за м. и сп. р.), *ѓа* (за ж. р.), (а покрај ова и вторично добиеното *ја* во синтагмите од типот *зем-ја* < земи-а < земи-ѓа), *ѓи* често го губат почетното *ѓ*, особено во брзиот говор, но тоа не е целосно изгубено.

13. Во однос на употребата на предлозите *в, во, у* во нашиот говор бележиме извесно шаренило. По правило се употребува предлогот *во* (*во ќтай, во ќрадо, во Косишур, во Солун, во Јешок, во Јешоко* итн.), но во некои случаи се употребува и предлогот *у* заедно со *кај* и служи за посочување на правецот на дејството (*оѓише у кај ридо, у кај ормано, ќреј у кај мене, оѓи у кај нео, се свртиши у кај ѕебе, оѓише 'углу (<'у-гулу), 'уѓере (<'у-ѓоре)*). Удвојување на предлозите *в (во)* и у бележиме во изразите *в'у-нас, в'у-вас, в'у-ни, в'у-мене, в'у-ќебе, в'у-нео, в'у-неа; в'у-две, в'у-тири, в'у-чештири* итн. Во сите други случаи се употребува предлогот *во*. Не е позната кратката форма *в*.

14. Отсуството на промената на консонантите *с, з, ћ* пред *и, ч* во в нашиот говор го дели од западните и го поврзува со источните (*масце, месце, прашче (< ѕраз), крушче*).

15. Предлогот *кон* не е познат во овој говор. Можеби неговата употреба се редуцирала поради хомонимијата со именката *кон* < *коњ* по депалатализацијата на мекото *њ* во оваа именка. Оваа празнина се надополнува со двојниот предлог *у кај*.

Од истакнатите погоре 15 особености произлегува дека неретскиот говор во 3 случаи се поврзува со западните говори, во 5 - со источните, во 7 - и со едните и со другите, при што во три случаи покажува поголема наклонетост кон западните (губењето на интервокалното *в*; губењето на *ѓ* во заменките *ѓо, ѓа, ѓи*; употребата на предлогот *во*) и во еден случај - ни со западните, ни со источните (посесивната заменка *нин*).

Покрај погоре истакнатите сличности со западните говори, неретскиот го поврзуваат со нив голем број и други јазични појави, што може да се види и од краткиот опис на нашиов говор. Тука само накратко ќе ги споменеме: преодот на групата **съв* во *цу* (*цуї, цуїи*); развојот на групата **съв* во *су* (*осуни, осунва*); развојот на **ч* во *е* во сите позиции, како и зад согласката *ц* (*вера, ќреотша, мерка 'чаура', цеди, цейи, цејеница*); по правило јасниот изговор на неакцентираните самогласки; загубата на гласот *х* или неговата замена со *ф(в)*, а понекогаш и со *j* (*лей, алва, беме, беје, крефко, офка, сїра, вр : врф, ѕраф, меф : меј*); множинската наставка *-oj : -ou < -ови* (*волој, стапој*)); обликот *се*

во 3 л. мн. од глаголот *сум*; партиципската форма *гонесол*; неудвојување на предлогот *со*; отсутството на предлогот *врз*; деминутивно-хипокористичниот суфикс *-уле* (*дешуле*, *мамуле*, *шашуле*, *бачуле*, *мачуле*), а покрај него и *-але* (*чушале*, *кушале* 'кученце') и *-уре* <*-уле* (*бииуре*); местото на кратките заменски форми во реченицата и др.

Овие јазични сличности на неретскиот говор со западните јасно говорат дека тој одамна ја преминал границата на преоден говор и станал поблизок со нив благодарение, пред сè, на економско-административната поврзаност со Лерин, а во минатото и со Битола, како најважен културно-политички и економски центар во овој дел на Македонија. Но, како што видовме погоре, тој зачувал и некои особености карактеристични за источните говори, со што грижливо ја негува врската и со нив.

ЛИТЕРАТУРА

Видоески, Б. *Леринскиот говор*, Македонски јазик XXXIV, Скопје 1983, с. 23–49.

Видоески, Б. *Дијалектична диференцијација на македонскиот јазик*, Зборник во чест на Блаже Конески по повод шеесетгодишнината, Скопје 1984, с. 53–76.

Видоески, Б. *Акценитскиите системи во македонскиите дијалекти во Гrcија (Егејска Македонија) и Јужна Албанија*, Македонски јазик XXXVI-XXXVII, Скопје 1985-1986, с. 19-45.

Видоески, Б. *Дијалектичне на македонскиот јазик*, т.1, т.2, т.3, МАНУ, Скопје 1998, 1999.

Ристујчин, П. *Нерет и неговиот говор*, Македонистика 7, Скопје 2000, с. 105–165.

Mazon, A. *Contes Slaves de la Macédoine Sud-Occidentale*, Paris 1923.

Małecki, M. *O "polskim" przycisku w gwarach kostursko-lerińskich*, Łud Słowiński, III, 1933, s. 274-287.

Ristujczin, P. *Gwara wsi Nered w Macedonii Egejskiej*. Praca magisterska. Kraków 1962 (ракопис).